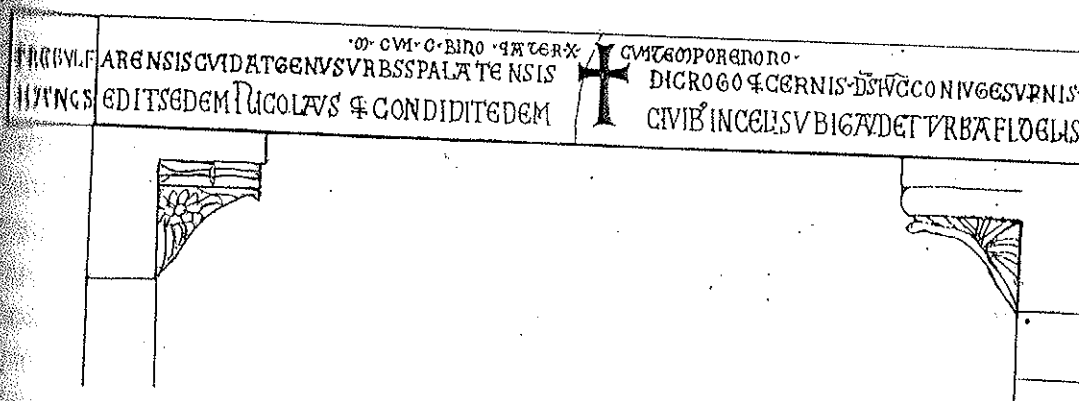

...ze pravilno
i katehizacij
dobi, razina

Joško Kovačić

NATPIS HVARSKOGA BISKUPA NIKOLE II. IZ 1249. GODINE

U ulaznom dvorištu biskupskoga dvora u Hvaru izdvaja se među biskupskim natpisima, grbovima i obilježjima svojom starinom natpis biskupa Nikole II. (oko 1230-1260)¹ iz 1249. godine. Uklesan je na nadvratniku prizemnih vrata² u jugoistočnom kutu dvorišta koja sada vode u biskupski podrum. Nadvratnik od vapnenca dug je oko 175, visok 19 a širok 13 cm.

Te su mjere nužno približne jer je nadvratnik uzidan i dijelom prekriven novijom žbukom, a dijelom i zidom s istočne strane.³ Nadvratnik je po sredini napuknuo; napuknuće je još davno bilo učvršćeno olovom.

Ovaj je natpis bio objavljivan nekoliko puta u prošlom i našem stoljeću,⁴ ali nikada posve točno već i stoga što ga koliko-toliko vjerno može prenijeti samo precrt kojega pokušaj ovdje donosimo prema J. Bogliču ali uz ispravke i dopune (vidi sliku).

1. *Šematizam hvarske biskupije*, Hvar 1976 (šapirografirano), 9-10.

2. Do njih se dolazi nekim stubama, iz čega je vidljivo koliko je samo u zadnjih petstotinjak godina položaj sadašnjega biskupskog dvora bio nasut.

3. V. bilješku 4, a i b.

4. a) G. BOGLIĆ, *Studi storici sull'isola di Lesina*, Zara 1873, Documenti, B - Ovdje najistočniji dio natpisa nije ni donesen, jer je tada još bio posve prekriven zidom, kako je na prerisu i naznačeno.

b) (G. BOTTERI), *Iscrizioni dalmate d'epoca ungherese*, *Bullettino di Archeologia e di Storia Dalmata* V./1882, 68 (prema prijepisu misionara o. Bernarda de Winkelsa u svibnju 1876., a na poticaj latiniste don J. Škarpe. Dopunja Bogličevo čitanje jer je tada - valjda po obnovi dvora koju je izvršio biskup Duboković 1870. (natpis) - mali dio zida s istoka bio odmaknut od južnoga, kako je i sada, da bi se otkrio čitav natpis.

Posred natpisa je uklesan križ romaničkih, prema kraju proširenih, krakova na "lastin rep". Natpis teče u tri reda, gdje su slova prvoga visoka prosječno oko 3, a ona ostalih dvaju oko 4 cm. Pismo je gotička majuskula - ali ovdje ne ulazimo u paleografsku raščlambu. Razriješenih kratica i rimskih brojki, izostavljajući interpunkciju i pokoje grafički naglašeno slovo, natpis bi povezan u stihove glasio u cijelosti:

mille cum centum bino quater decem cum tempore nono
presul farensis cui dat genus urbs spalatensis
hanc sedit sedem nicolaus qui condidit edem
die rogo qui cernis deus hunc coniunge supernis
civibus in celis ubi gaudet turba fidelis

Prvi se redak s datumom može čitati kao heksametroid:

mílle cum céntum binó quater décem cum témpore nóno.

Ostala su četiri stiha uglavnom pravilni leoninski heksametri. Slični se u Hrvatskoj počinju javljati već u 11. stoljeću (sumpetarski epitah Petra Crnoga),⁵ dok su u 13. stoljeću učestaliji.⁶ U ovim je hvarskim stihovima verzifikacija gipka i metrički pravilna; jedine su prozodijske pogreške "farensis" umjesto "Pharensis" i "nicolaus" umjesto "Nicolaus". Obje su riječi potekle iz grčkoga, tada vrlo slabo poznatog jezika, a "far" jamačno slijedi već davno prihvaćen mjesni izgovor. Jednoglasna umjesto dvoglasne grafije u "presul", "edem" i "celis", te "farensis" umjesto "Pharensis" odlike su srednjovjekovnog pisanja na koje se ne treba posebno osvrnati.

Natpis ističemo i kao najstariji hvarski datirani srednjovjekovni epigraf,⁷ a ljepotom se svojim klesanih pismena mora svakako ubrojiti i u likovne spomenike hvarskoga srednjovjekovlja. U ovome ćemo se radu, međutim, usredotočiti na sadržajnu i povijesnu odrednicu natpisa. Nema, naime, elemenata koji bi ukazivali na sumnju u njegovu materijalnu i formal-

e) N. DUBOKOVIĆ NADALINI, Dodatak i ispravak "Popisa spomenika otoka Hvara", *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske*, I, 1, Hvar 1959, 1 (po čitanju don T. Breškovića).

d) I. OSTOJIC, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975, 90 (prema "Bulletinu").

e) J. KOVAČIĆ, *Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar 1982 (šapirografirano), 13.

5. V. NOVAK - P. SKOK, *Sumpetarski kartular*, Zagreb 1952, 19.

6. Npr. nadgrobni natpis Tome Arcidakona u splitskom Sv. Frani - I. OSTOJIC, *Metropolitanski ...*, 53-54; natpis biskupa Otona u porečkoj Eufrazijani - S. BERTOŠA, *Atti*, vol. 18, Trieste Rovigo 1987/1988, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 22, Zagreb 1989, 368.

7. Iz toga će vremena, ako nije i stariji, biti natpis na kropionici u Sv. Vidu kod V. Grablja (J. KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1987. - šapirografirano -, 10), ali bez naznačene godine; slijedi natpis splitskoga kanonika Damjana tek iz 1387. - G. BOTTI: *RI, Iscrizioni ...*, 67; OSTOJIC, *Metropolitanski ...*, 109.

proširenih,
oga visoka
majuskula
tica i rims-
eno slovo,

nono

Slični se
tah Petra
tihovima
pogreške
Obje su
jamačno
voglasne
asis“ od-
iti.

ovni epi-
iti i u li-
se radu,
Nema,
formal-

ra“, *Billen*
ića).

politanski
}, Trieste-

irablja (J.
bez naz-
BOTTE-

autentičnost. Spoma je, po našem mišljenju, izvorna lokacija natpisa, što ćemo u ovoj radnji pokušati obrazložiti.

Natpis u slobodnijem prijevodu glasi:

Godine 1249. sjedio je na ovoj stolici hvarski biskup Nikola, rodom iz grada Splita, koji sagradi (ovu) kuću. Ti koji ovo vidiš, molim te reci: "Bože, pridruži ga višnjim građanima u Nebu, gdje se raduje zbor vjernika!"

Klasično značenje riječi *aedes* = hram, kuća Božja, crkva ovdje možemo isključiti, jer bi u slučaju gradnje crkve nužno bio spomenut naslovnik, detaljniji podaci o posveti i slično. Riječ je, dakle, o "ovozemnoj" kući, dotično biskupskom dvoru, vjerojatnije o njegovu popravku negoli o novogradnji. Natpis je u ovome smislu bio, uostalom, čitan u svim svojim današnjim tumačenjima.

S povijesnoga se stajališta dva posljednja heksametra natpisa mogu ostaviti, jer izražavaju samo zadužbinske aspiracije biskupa Nikole. Adržajno su, dakle, najvažnija prva dva stiha, ne računajući prvi redak koji donosi godinu. "Hanc" na početku drugoga heksametra odnosi se i na "aedem" i na "edem" (aedem), a oboje je svakako povezano s pridjevom "pharensis" (Pharensis) u prvome stihu. Prema tome, biskup Nikola "podize" (ponavlja ?!) biskupski dvor u svome sjedištu (sedes), dakle u Hvaru. Ali - kojemu? Jer se još i u 17. st. razlikuje Stari i Novi Hvar.

Hvarska je biskupija osnovana sredinom 12. stoljeća, no zasad nema dokumenata koji bi pouzdano odredili godinu nastanka. Umjesto tradicionalno navođene 1145/47. odnedavno je predložena 1154. godina osnutka zadarске metropolije, pod koju je isprva potpala hvarska biskupija.⁸ Tridesetak godina kasnije na splitskom saboru je odlučeno da hvarski biskup koji tada upravlja i Korčulom, Lastovom, Mljetom te "cijelom Krajinom" (Maklarskim primorjem), ima svoje sjedište "u Hvaru" (in Phar).⁹ Da je to današnji Stari Grad, ranije zvan i Stari Hvar, pokušali smo dokazati u raspravi o imenima grada i otoka Hvara u prošlosti,¹⁰ gdje smo iznijeli i mišljenje o prvotnoj lokaciji natpisa biskupa Nikole II. koje ponavljamo i u ovoj radnji, obrazloženo na široj osnovi.

8. S. KOVAČIĆ, Koje je godine osnovana hvarska biskupija, *Službeni vjesnik hvarske biskupije*, 1/1990 (šapirografirano), 3-6.

9. D. FARLAJI, *Illyricum sacrum*, IV., Venetiis MDCCLXIX, 244; *Codex diplomaticus*, II, 131.

10. J. KOVAČIĆ, *Zapisi ...*, 4 sl.

Da je biskupsko sjedište bilo preneseno iz (staroga) Hvara u Lesnu (novi Hvar) vidljivo je i po prijenosu naslovnika stolne crkve, sv. Stjepana: pape. Po njemu se i u 14. stoljeću, a i kasnije, naziva glavno polje na otoku između Staroga Grada i Jelse, gdje je bila većina posjeda biskupske menze.¹⁸ Naprotiv je u "novome gradu" stari titular, sv. Marija, tek postupno zamijenjena "legitimnim" titularom sv. Stjepanom: sve se do 15. stoljeća nova katedrala katkad nazivala imenom sv. Marije, a ostala je i predaja da bijaše njoj posvećena.¹⁹

Iako je od konca 13. st. u "novom Hvaru" stara benediktinska crkva postala novom katedralom, a samostan uz nju biskupskim dvorom, ipak je stara katedrala i stara biskupska rezidencija u prijašnjem Hvaru (Starom Gradu) i dalje postojala, makar samo kao napuštena i zapuštena ruševina. Dragocjeno svjedočanstvo o ranijem sjedištu biskupije donosi papinski vizitator Valier početkom 1579. godine. U svojoj vizitaciji Staroga Grada najprije kaže da je to bio ("ut fertur") cvatući grad, a za ruševnu crkvu sv. Stjepana da bijaše "katedrala, kada je ovo mjesto bilo grad ...". Uz nju su "biskupski dvori" (aedes episcopales) - tada već samo goli zidovi. Važno je što naglašava da se puk spominje "stare slave" (antiquae celebritatis) i tadašnju zapuštenost, pa bi volio tu više no drugdje primati sakramente.²⁰

Prvi koji - doduše neizravno - spominje natpis Nikole II. o kom je ovdje riječ, i to na sadašnjoj lokaciji, u Hvaru, jest hvarski povjesničar

18. Isto, 204; S. LJUBIĆ, *Farris ...*, 33.

19. M. ZJACIĆ, Regeste pergamena XV vijeka Kaptolskog arhiva u Hvaru, *Bilten Hvarskog arhiva komune hvarske 7-8*, Hvar 1965, 18, bilj.2; R. BUČIĆ, *Sancta Maria ...*, 113. (Neć se naslov prvoga dijela ovoga rada: "Sancta Maria de Lesna = prva stolna crkva hvarska" pogrešan - to je zapravo druga hvarska stolna crkva.)

20. D. DOMANČIĆ, Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu, *Arhivska grada otoka Hvara*, Hvar 1961, 28 i 33; (J. FRANULIĆ, *Valierova vizitacija ...*, Hvar 1976 - šapirografirano, 30. - FARLATI, *Illyricum ...*, 239 i 270), iako prvi objavljuje ove Valierove podatke i kaže kako "ima onih koji misle da je ova crkva sv. Stjepana nekoć bila katedrala" (Sunt qui existunt hanc S. Stephani ecclesiam olim fuisse cathedralem), svejedno na kraju hoće da "ovdje (= u novom Hvaru) svakako u 12. st. osnovano biskupsko sjedište, koje nikad ne bi odatle maknuto, ili drugamo premješteno". (Hic certe saeculo duodecimo constituta fuit aedificatio episcopalis, neque umquam hinc demota, aliove translata) - sve to bez ikakva dokaza, dapače usuprot ukazateljima koje je i sam iznio. Farlati inače u prikazu starije povijesti Hvara, Staroga Grada i starogradskoga Sv. Stjepana (nav. dj. str. 239) pokazuje nekritičnost i vodi više netočnosti. Tako su mu Grci osnovali Pharos na mjestu današnjega Hvara (Civitas Phariae, ubi nunc est), a Rimljani, razorivši ovaj grad, podignuše novi na mjestu Staroga Grada! - što je znanost davno odbacila. Crkvu sv. Stjepana u Starome Gradu da je razorio Atila u 5., ili Orseolo "početkom 11. stoljeća" (zapravo 1000. godine), a onda opet tu 1571., ali ništa od toga nije točno, kao ni to da je Sv. Stjepan bio starogradska župna crkva i turske pohare zadnjospomenute godine (i prije toga turskog napada bila je to Sv. Marija) - tome kanimo podrobnije pisati u pregledu povijesti hvarskih župa.

nevjerojatno da bi biskupski dvor, iznova sagrađen ili obnovljen 1249., već nakon jedva četrdesetak godina bio toliko ruševan da bi ga biskup morao napustiti. Nadalje, mletačka odredba da se taj samostan uključi u gradske zidine nedvoumno govori da on nije bio predviđen za privremenu, nego za trajnu biskupsku rezidenciju. A što se tiče udobnosti, poznato je da je najudobnije u vlastitoj kući - ako, naravno, takve uopće ima. Biskup je u novome Hvaru očito nije imao ni 1292.

4. Boglić odbacuje prijenos biskupijskog sjedišta iz Staroga Grada u Hvar (govorimo o današnjim nazivima tih mjesta) također i temeljem šutnje povjesničara Tome Arcidakona, sudruga i suvremenika Nikole II.

Argument stoji ako se promjena sjedišta zamišlja 1249. godine. No ona je uslijedila istom nakon 1278., o čemu govorimo u ovoj raspravi. Isto vrijedi i za:

5) Boglićev "krunski dokaz", naime ovaj natpis iz 1249. već stoljećima u Hvaru. Da bi taj argument bio punosnažan, trebalo bi dokazati da je natpis u vrijeme svoj postanka bio postavljen u današnjemu Hvaru. Povijesna svjedočanstva govore upravo suprotno.

U 20. se stoljeću pitanje prvotnoga sjedišta hvarske biskupije nije ni postavljalo, nego je nekritički preuzeto Boglićevo mišljenje - tako i u vezi s ovim natpisom.²⁴

Da zaključimo: hvarski biskupi nisu 1249. g. u ondašnjoj Lesni, a današnjem Hvaru imali ni "sedem", ni "aedem". Tek nakon 1278. prešao je biskup u novoosnovani hvarski grad i nastanio se u benediktinskom samostanu Sv. Marije od Lesne, koji će zatim postati trajni biskupski dvor, a samostanska crkva nova katedrala. Tu je isprva boravio zajedno s predstavnicima svjetovne vlasti, jer je gradsko naselje na mjestu Lesne - Novoga Hvara, obzidano vjerojatno u doba kasne antike, bilo opustošilo "aliis temporibus" - valjda slavenskom doseobom - i u mjestu još nije bilo drugih reprezentabilnijih zgrada. O tome nam svjedoče naprijeporni dokumenti kraja 13. i početka 14. stoljeća, kad se podiže Novi Grad - novi, današnji Hvar. Iz svega iznesenoga slijedi neizbježni zaključak da je *natpis hvarskog*

24. G. NOVAK, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb 1972, 168 i tab.8. - N. Duboković Nadalini (*Srednjovjekovni i noviji spomenici otoka Hvara, Popis spomenika otoka Hvara*, Split 1958, 68) misli ipak da je prvo sjedište biskupa moralo biti u Starome Gradu, ali ga pogrešno locira u Sv. Mariji/Sv. Ivanu.

biskupa Nikole II. iz 1249. godine, danas u Hvaru, morao ovamo biti prenesen iz prvotnoga biskupskog dvora u Starom Hvaru, današnjem Starom Gradu.

Natpis je, uostalom, vidljivo dislociran. Dovratnici pod ovim natpisom-nadvratnikom završavaju u otvoru ulaza tipično gotičkim konzolama, tzv. "nosovima", koje nisu jednake, pa se čini da ti dovratnici iz 15. st. nisu čak ni par, ali izgleda da je ipak prerano staviti prenošenje natpisa u quattrocento. Kada je, dakle, mogao biti prenesen?

"Terminus ante quem" svakako je 1660., godina kojom su datirani Gazarovići "Hvarski povijesni događaji" gdje se natpis po prvi put, makar i neizravno, spominje u novom Hvaru.²⁵ Mislimo da se prenošenje natpisa iz Staroga Grada u Hvar, sa staroga na novi biskupski dvor, može uvjerljivo datirati u početak 17. stoljeća, iako zasad nema isprave koja bi to nepogovorno potvrđivala.

Naime, 1604. godine Starograđani su (sasvim u skladu s pisanjem vizitatora Valiera!) zamolili tadašnjega hvarskog biskupa Petra Cedulina da bi umjesto svoje dotadašnje pretijesne župne crkve sv. Marije, sagraditi novu i prostraniju upravo na mjestu starogradske Sv. Stjepana i ruševina biskupskog dvora uz tu crkvu, što je biskup i dopustio. Dozvola bijaše potrebna jer su obje zgrade naravno bile vlasništvo biskupije (ragione del Veskovato). Iz kanonskih vizitacija istoga Cedulina 1611., 1615. i 1618. godine doznajemo da su stare zgrade njegovom dozvolom bile doista i porušene i da se u to vrijeme gradila nova, sadašnja starogradska crkva sv. Stjepana i Marije, dakakko kao župna.²⁶

Prilikom toga rušenja natpis je zacijelo bio uočen i sačuvan, a kako staroga biskupskoga dvora otada više nije bilo, prenesen je na novi, u novom Hvaru. Da je natpis ovdje bio uzidan u doba biskupa Cedulina,

²⁵ G. NOVAK, *Aleksandar Gazzari ...*, 51 i 54.

²⁶ Kodeks Botteri, I., Dominikanski arhiv u Starom Gradu, 153 v. (Vidi: J. KOVAČIĆ, *Zapisi ...*, 18-19, bilj. 26); S. LJUBIĆ, *Farrina ...*, 34-35. U prevelikoj želji da istakne biskupsko sjedište u Starome Gradu, spominje biskupovu kuću i 1621., iako netom prije dokumentira njezino rušenje. Riječ je, naravno, o drugoj rezidenciji, manje-više biskupskom podrumu u kući ranije Hanibala Lucića, u dijelu mjesta po tome kasnije prozvanom Biskupija; Biskupski arhiv u Hvaru, Vis. Cedulini, 172, 198 i 250.

potvrđivao bi i drugi natpis nad ulazom u polukat kurije, u neposrednoj blizini sadašnje lokacije natpisa biskupa Nikole:

PETR CEDVLINVS EP̄S = *biskup Petar Cedulin.*²⁷

Na kraju bismo dodali da smatramo prijeko potrebnom dostojniju prezentaciju ovoga drevnoga hvarskog natpisa. Zbijen u kutku dvorišta i zakriven stubištem gotovo da je nevidljiv, a izvrgnut atmosferijama polako propada. Kako nema sumnje da je, čak i bez obzira na izvornu lokaciju, u svakome slučaju dislociran, valjalo bi ga izvaditi iz zida i smjestiti u lapidarij, uz druge razasute i ugrožene kamene ulomke iz ovoga sklopa.

Također se u vezi s pitanjem razmatranim u ovome članku postavlja i potreba arheološkog istraživanja crkve sv. Stjepana u Starome Gradu. Temelji stare katedrale na njezinome mjestu morali bi biti sačuvani, jer je nasip zemlje na tom lokalitetu dosta visok, kako je vidljivo po obližnjoj crkvi sv. Marije / sv. Ivana, koja je nedavno bila temeljito istražena i obnovljena od Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

---

27. Usp. C. FISKOVIĆ, *Hvarska katedrala*, Split 1976, 92, bilj. 70. - Drugi sličan natpis je dislociran i položen u biskupskom vrtu.